

FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. (6/10) – IKA

Teolog laik Bruno Petrušić: Socijalni nauk Crkve mora živjeti u svakodnevici vjernika! Nakon što smo predstavili ključne papinske enciklike i povijesni razvoj socijalnog nauka Crkve, u ovom nastavku donosimo intervju s teologom laikom i predavačem dr. sc. Brunom Petrušićem (39), koji se sustavno bavi socijalnim naukom Crkve te odnosom teologije i prirodnih znanosti.

U intervjuu otkrivamo zašto je socijalni nauk Crkve i danas aktualan, na koji način može ponuditi odgovore na suvremene društvene izazove te kako enciklike – od „Rerum novarum“ do naglasaka pape Lava XIV. – oblikuju pogled Crkve na pravednije društvo. Sugovornik pojašnjava temeljne pojmove poput „strukture grijeha“, „supsidijarnosti“ i „integralne ekologije“, a govori i o tome kako papinske poruke nisu samo crkveni dokumenti, nego i trajni moralni putokaz za cijelo čovječanstvo.

Rođen je 1986. godine u Jajcu (BiH), a 1992. s roditeljima, bratom i tek rođenom sestrom pobjegao je dvadesetak dana prije pada Jajca. Od tada mu je Dalmacija (Kaštela) dom u kojem sada podiže vlastitu obitelj. Suprugu je upoznao na jednoj duhovnoj obnovi u Loretu, a nakon samo šest mjeseci poznanstva s njom se vjenčao. Zajednički život započeli su u jesen 2008. godine, a od tada su se kao obitelj pet puta proširili.

Diplomirao je teologiju te je 2021. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu doktorirao katoličku dogmatsku teologiju s disertacijom o modelima odnosa znanosti i vjere. Trenutačno je jedan od koordinatora Franjine ekonomije u Hrvatskoj, te je od 2021.-2024. godine bio postdoktorand na Papinskom sveučilištu sv. Tome Akvinskog (Angelicum) u Rimu gdje je blisko surađivao s predsjednikom Papinske akademije za društvene znanosti dominikankom Helen Alford.

Petrušić je pokretač i voditelj „Docat Centra Split“, inicijative koja promiče proučavanje i primjenu socijalnog nauka Crkve. Kao angažirani laik i obiteljski čovjek, otac petero djece, u javnim nastupima i predavanjima spaja akademsku preciznost s praktičnom osjetljivošću za suvremene društvene teme. Također je pokretač bloga „Adekvatna teologija“, na kojem, kao angažirani katolik i često iz perspektive socijalnog nauka Crkve, iznosi svoje vjerničke stavove te sebe opisuje kao „malog katolika“, kako se sam naziva i svrstava.

Razlog za razgovor s dr. Petrušićem jest njegovo duboko poznavanje socijalnih enciklika – od povijesne „Rerum novarum“ pape Lava XIII. do najnovijih poruka pape Lava XIV. – te sposobnost da poveže katoličko učenje s aktualnim izazovima: digitalizacijom, automatizacijom rada, globalnim nejednakostima i kulturom dezinformacija. Kao teolog laik pokazuje kako crkveni socijalni nauk nije rezerviran samo za kler, nego je poziv na odgovornost i djelovanje cijele vjerničke zajednice.

Posebno je važno da se u svjetlu najnovijeg pontifikata i ubrzanih društvenih promjena produbi razumijevanje poruke Crkve o dostojanstvu osobe, pravednosti i zajedničkom dobru.



„Najbolje čuvana tajna Crkve“ i geneza socijalnog nauka

Gospodine Petrušiću, socijalni nauk Crkve često se opisuje kao „najbolje čuvana tajna Crkve“. Kako Vi tumačite povijesni trenutak u kojem je papa Lav XIII. objavio encikliku „Rerum novarum“ 1891. godine? Koje su ključne društvene i ekonomske okolnosti toga doba oblikovale početke crkvenog socijalnog učenja i kako se te poruke mogu čitati u kontekstu današnjih globalnih izazova poput migracija, ekonomske nejednakosti i klimatske krize?

Jako mi se sviđa ta sintagma „najbolje čuvana tajna Crkve“ jer, čini mi se, jasno objašnjava uzroke problema koje Katolička Crkva ima unutar sebe, ali i prema sekularnom svijetu kojemu često nije stalo do onoga što Crkva misli i govori. S jedne strane, imamo katolike koji jednostavno ne znaju da socijalni nauk Crkve uopće postoji. U tom smislu i nije čudno što je taj nauk „tajna“ – ne samo svijetu, nego i mnogim katolicima koji iskreno žele živjeti svoju vjeru. Bogu hvala, pa nije Otajstvo! No tome ti „obični, mali“ katolici nisu krivi. Krivi smo mi teolozi, potom redovnici i svećenici (osobito župnici), a na kraju i sami biskupi. Na nama je da sadržaj, metode i ciljeve socijalnog nauka Crkve učinimo dostupnima ljudima koji se trude živjeti vjeru u različitim društvenim okolnostima.

Uzmimo, primjerice, političare koji se deklariraju katolicima. Oni mogu biti dobri ljudi i vjernici, ali ako ne poznaju socijalni nauk Crkve – osobito njegov sadržaj koji se odnosi na uređenje društvenog života (što je temeljno poslanje politike) i oblikovanje javnih politika – tada su loši (katolički) političari. Druga je stvar kada političari vjeru koriste ili instrumentaliziraju, noseći je poput maske iza koje se skrivaju kako bi se dodvorili biračima; takve ovdje ni ne spominjem. Mislim na one političare koji se doista trude biti katolici u politici. Bez poznavanja socijalnog nauka Crkve nema kvalitetnih javnih politika, a time ni uređenoga društva.

Zato smo u „Docat Centru“ osmislili i već testirali edukacijsko-formativni program nazvan po pokojnom fra Špiru Marasoviću, namijenjen svima koji žele otkriti veo te „najbolje čuvane tajne“. Ovim putem pozivam sve koje zanima socijalni nauk Crkve da nam se jave. Isto tako, pozivam i kolege teologe i župnike da se informiraju o socijalnom nauku Crkve; ako nemaju vremena ni volje sami se njime baviti, neka nas pozovu – rado dolazimo u župe, biskupije ili crkvene zajednice širiti, uz Radosnu vijest, i socijalni nauk Crkve.

Taj nauk, naravno, nije od jučer, pa ni od „Rerum novarum“. Sasvim je utemeljen u Objavi i Tradiciji Crkve. Papa Lav XIII. samo ga je na poseban način osvijestio kada je pisao encikliku „O novim stvarima“ („Rerum novarum“). Bilo je to vrijeme industrijske revolucije i začetaka komunističkog socijalizma. Crkva se našla u društvenom kontekstu u kojem je rasla alternativna, ateističko-komunistička antropologija i trebala je reagirati kako bi, i u takvim uvjetima, osigurala spasenje duša. Crkva se i prije razračunavala s herezama i krivovjerjem – a komunizam je upravo to: po spasenje opasna hereza – no ovdje je papa Lav XIII. to učinio na drukčijem području: ne više samo u teološkom smislu (iako je socijalni nauk Crkve izraz katoličke teologije i kršćanske antropologije), nego na društvenom polju koje se ubrzano sekulariziralo i udaljavalo od Crkve.

I nije to učinio „iz naslonjača“ ili s visoka, nego se približio ljudima svojega vremena, opterećenima mnogim društvenim poteškoćama i nepravdama. Temeljna motivacija za pisanje „Rerum novarum“ bilo je radničko pitanje. Papa je pokazao ljudima da ih razumije i ne osuđuje – iako je snažno osudio herezu komunizma i krivovjerje – nego im nudi uži, ali sigurniji put društvenog uređenja koji ne negira prošlost, nego na proročki način gradi kontinuitet i bolje društvo. Proroci su, naime, gledali u prošlost kako bi tumačili sadašnjost i time otvorili budućnost ispunjenu obećanjima koja je Bog dao i koja će ispuniti u svome danu.

Stoga se socijalni nauk Crkve može promatrati kao proročki glas koji nije vezan samo uz određenu krizu ili društvo u kojem je pojedina enciklika nastala. Taj proročki glas vrijedi sve dok se obećanja ne ispune – a ona se još nisu ispunila. Zato sadržaj ne samo „Rerum novarum“, nego svake enciklike, poslanice ili preporuke – bilo rimskog biskupa, bilo nekog drugog biskupa, biskupske konferencije ili teološke komisije – i dalje obvezuje sve katolike u savjesti, a ljude dobre volje u načelu. Zato je potrebno uvijek iznova, u novim društvenim kontekstima i poteškoćama, čitati te tekstove i nad njima meditirati, kako bismo „iz dobre riznice svojega srca mogli iznositi dobro“ (usp. Lk 6,45) – dapače, iznositi opće dobro.

Crkva mora ustrajati na proročkoj dimenziji svoga socijalnog nauka

Među enciklikama od „Rerum novarum“ pa do novijih, postoji li ona koja Vas osobno najviše nadahnjuje ili u kojoj nalazite najveću aktualnost za 21. stoljeće? Koje konkretne ideje ili naglaske iz tog dokumenta smatrate presudnima za oblikovanje kršćanskog pogleda na gospodarstvo, rad i društvenu pravednost danas? Što znače pojmovi „struktura grijeha“, „supsidijarnost“ i „integralna ekologija“ i na što se konkretno odnose?

Nije baš zahvalno izdvajati jednu encikliku među tolikima, ali me u posljednje vrijeme posebno fascinira „Laborem exercens“ svetoga Ivana Pavla II., ponajprije svojom aktualnošću u ovom digitalno-virtualnom dobu, kada nam umjetna inteligencija prijeti oduzimanjem poslova preko kojih se posvećujemo i ostvarujemo kao osobe – kada radom razvijamo i do savršenstva dovodimo talente koje nam je Stvoritelj darovao. Vjerujem da će se i papa Lav XIV. osloniti upravo na tu encikliku kada bude artikulirao smjernice za ovu novu revoluciju kojoj svjedočimo. Ta enciklika, usuduju se reći, na najeksplicitniji način povezuje duhovnu teologiju i nešto tako „svakodnevno“ poput plaćenoga rada.

Papa Ivan Pavao II. u njoj, jasno, ne donosi ništa radikalno novo – o tome je već govorio „Gaudium et spes“ – ali sve iznosi odlučno i teološki duboko utemeljeno. Nadovezuje se i na misli sv. Josemaríe Escrive, koji je u svakodnevnom radu vidio izvrsnu priliku za posvećenje i dostizanje one izvrsnosti na koju nas je Bog, stvorivši nas takvima kakvi jesmo, pozvao. Duhovnost rada – osobito plaćenog, svakodnevnog posla – i njegovo dostojanstvo, koje ne proizlazi samo iz rada samog ili iz puke nužnosti, nego iz same osobe radnika (može li biti boljeg uzora od sv. Josipa?), teološka je kategorija koju trebamo dodatno razraditi i svijetu ponuditi kao oslobađajuću istinu: „Istinu koja oslobađa“.

Danas, nažalost, živimo u društvu nasadenom na pogrešne principe i perspektive. Rad se promatra isključivo kroz prizmu novčane vrijednosti koju možemo steći ulaganjem vlastitog rada na tržištu, kojim ravnaju ponuda i potražnja. Tom redukcionističkom pogledu sveti papa suprotstavlja učenje ukorijenjeno u teologiji stvaranja: radom razvijamo talente koje nam je Stvoritelj darovao i dovodimo sebe do punine osobnosti u Kristu. Molitva i predanje čine rad pravednim i smislenim, ali ga ujedno nadilaze, jer rad pridonosi i općem dobru.

Iza svakoga rada stoji konkretan radnik sa svojim neotudivim ljudskim dostojanstvom – ne ugrožava li upravo tu perspektivu sadašnja AI revolucija? To dostojanstvo traži „skup svih uvjeta društvenog života koji pogoduju punom razvoju ljudske osobe i društva“ – što je klasična, instrumentalna definicija općeg dobra, jednog od temeljnih principa socijalnog nauka Crkve.

Drugi temeljni princip jest subsidijarnost – poštivanje svake osobe kao odgovornog, razumnog bića koje je sposobno (jer ga je Bog takvim stvorio) i kompetentno brinuti se za sebe i za opće dobro. Supsidijarnost znači da moramo pomagati jedni drugima ondje gdje je pomoć potrebna, ali isto tako moramo „pustiti na miru“ ondje gdje pomoć nije potrebna. Poznata je slika: gladnom čovjeku kraj jezera izraz solidarnosti je dati ribu; izraz subsidijarnosti jest naučiti ga ribariti. Tada više neće trebati našu pomoć, nego će moći preuzeti odgovornost za sebe i svoju zajednicu. Na taj se način osigurava rast i razvoj osobe – da prepozna i uposliti vlastite kompetencije i talente – a preko osobe i lokalne zajednice omogućuje se i ono što nazivamo integralnim, odnosno cjelovitim razvojem.

Iz integralnog razvoja proizlazi pojam integralne ekologije. Ona nije tek zbroj okolišnih inicijativa nego plod cjelovitog razvoja osobe i zajednice. Integralna ekologija ne može se jednostavno postaviti kao „cilj“ koji treba ostvariti, poput mjerljivih zadataka Ujedinjenih naroda. Ona je više poput sreće: a sreća je posljedica smislenog i svrhovitog života i djelovanja. Kada čovječanstvo – primjerice kroz djelovanje UN-a – definira stroge, mjerljive i kvantificirane ciljeve (pa i one povezane s integralnom ekologijom), postoji opasnost da se ne poštuje struktura ljudske naravi ni struktura stvorenoga svijeta.

Tu se dotičemo i pojma strukture grijeha: to su društvene institucije, sustavi i procesi koji nisu u skladu s Božjom voljom, nego je zamagljuju ili joj se protive. Kad postavljamo prevelike zahtjeve, „tovarimo ljudima teška bremena“ i „produžujemo rese“, a sami ne činimo ono što tražimo, kako bi rekao Isus. Time podržavamo strukture grijeha i udaljavamo čovjeka od uskog puta spasenja.

Zato Crkva mora ustrajati na proročkoj dimenziji svoga socijalnog nauka: ne samo nuditi društvenopolitičke recepte, nego pozivati na obraćanje, na cjeloviti razvoj osobe i zajednice u skladu s Božjom voljom.



Mi teolozi

moramo učiniti više za afirmaciju socijalnog nauka Crkve

Promatrajući liniju od pape Lava XIII., preko Pia XI., Ivana XXIII., Pavla VI., Ivana Pavla II., Benedikta XVI. pa do pape Franje, kako ocjenjujete kontinuitet i razvoj socijalnog nauka Crkve? Postoje li trenuci u povijesti kada je Crkva morala naglo prilagoditi ili produbiti svoje učenje zbog promjena u svjetskom poretku, primjerice nakon svjetskih ratova ili u doba globalizacije?

Razvoj socijalnog nauka Crkve ne može se odvijati drukčije nego organski. A organski razvoj u sebi uključuje i kontinuitet i diskontinuitet. Kada promotrimo prirodu, vidimo da se razvija i raste ciklički – slično kao što se i društvene krize u povijesti ciklički ponavljaju, uvijek s nešto drukčijim uzrocima i naglascima. Svaka kriza na neki način predstavlja društveni diskontinuitet, pa tako i odgovor na te krize može biti shvaćen

kao određena vrsta diskontinuiteta. U tom smislu možemo govoriti o diskontinuitetu u razvoju socijalnog nauka, jer on jest odgovor na konkretne društvene izazove i smjernica kako spriječiti njihovo ponavljanje.

Međutim, ono što Crkva nudi kao odgovor na trenutačnu krizu uvijek je u kontinuitetu s onim što je bilo prije. Tradicija obvezuje. Zato svaka socijalna enciklika započinje svojevrsnim „retrovizorom“ – papa najprije podsjeća na ono što su njegovi prethodnici rekli o elementima koji čine sadašnju krizu, a tek potom prelazi na analizu i usmjeravanje. U matematici bismo to mogli usporediti s fraktalom – geometrijskim objektom koji pokazuje samosličnost – jer se u socijalnom nauku Crkve uvijek iznova ponavlja temeljna matrica: podsjetiti na učenje prethodnika i iz Riznice (Objave i Tradicije) ponuditi blago koje daje orijentir društvu i osobi.

Priroda nas tome također poučava. Stablo raste iz sjemena: najprije se dogodi snažan, gotovo eksponencijalan rast, a potom slijedi dulje razdoblje prividnog zatišja, u kojem stablo pušta sjeme natrag u zemlju kako bi iznikla nova stabla. Konačno, staro stablo nestaje, a nova stabla šire svoje krošnje. Slično je i sa socijalnim naukom Crkve. Kada je potrebno, Crkva reagira i enciklika se može napisati u vrlo kratkom roku. Nakon toga slijedi razdoblje zatišja u kojemu bi se, idealno, vjernici trebali upoznavati sa sadržajem i naglascima koje je papa ili biskup ponudio kao put za suočavanje s društvenom krizom.

Nažalost, taj drugi korak – u vremenu zatišja – često izostane. Enciklika tada lako ostane „mrtvo slovo na papiru“: ne zaživi u životu zajednice, ne uđe u župe. Zato je potreban dodatni teološki napor da se taj sadržaj vjernicima približi na pristupačan i motivirajući način. Upravo tu leži ključna uloga teologije. Mi teolozi možemo – i moramo – učiniti više kako bi socijalni nauk Crkve uistinu živio u svakodnevici vjernika.



Očekujem da će papa Lav XIV. obratiti pozornost na „AI revoluciju“

Novi papa, Lav XIV., dolazi nakon pape Franje, koji je snažno naglašavao ekologiju, sinodalnost i brigu za siromašne. Koje Vam se poruke i naglasci pape Lava XIV. čine najvažnijima u njegovim prvim nastupima i dokumentima? Vidite li u njegovu pristupu kontinuitet s Franjinim naglascima ili naznačene nove putove u socijalnom nauku Crkve?

Papa Lav XIV. na prvu me oduševio – i to na posve drukčiji način od pape Franje. Sve što je dosad učinio pokazuje mi da je riječ o mirnom, staloženom i uvjerenom čovjeku. Vjerujem da je on itekako svjestan da je Crkva ranjena – i ne mislim pritom samo na bolne činjenice koje često navodimo, poput skandala zlostavljanja maloljetnika, nego na ozbiljno narušeno jedinstvo Crkve. Vjerujemo „u jednu, svetu, katoličku i apostolsku Crkvu“. Crkva je jedna, a ipak joj prijeti raskol. Smatram da je tomu, barem djelomično, pridonio i papa Franjo svojim neformalnim pristupom, koji je meni osobno bio drag, ali je, nažalost, ostavio jasne rane na Crkvi.

Sada papa Lav XIV. ima iznimno zahtjevan zadatak: pokazati svima nama da je Crkva uistinu jedna. Mora biti papa svih, ali na gotovo suprotan način od pape Franje. Vjerujem da će se Lav više usredotočiti ad intra, na samu Crkvu, te da će ponajprije komunicirati s onima „unutra“, iako su svi pozvani – todos, todos. U tom smislu očekujem da će inzistirati na jasnijem i teološki utemeljenom određenju sinodalnosti.

Ekologija i siromašni ostaju trajna zadaća Crkve – „siromaha ćete uvijek imati“ (usp. Iv 12,8) – i na to Crkva ne može, niti smije, prestati obraćati pozornost. No, da bismo mogli pomagati siromašnima i brinuti za stvoreni svijet, najprije moramo ozdraviti sami. Crkva mora zacijeliti; ako se to ne dogodi, svijet neće imati prave šanse.

Što se tiče socijalnog nauka, očekujem da će papa Lav XIV. snažno obratiti pozornost na „AI revoluciju“ i, nadam se, napisati novo poglavlje o duhovnosti rada, naslanjajući se na učenje svetoga Ivana Pavla II. Već je samim izborom imena dao naslutiti da mu je socijalni nauk Crkve važan. Nadam se, međutim, da će ovaj papa obnoviti i samu teologiju – bez nje nema stvarnog prevođenja socijalnog nauka u jezik razumljiv ljudima, osobito katolicima koji danas često žive gotovo vjerski indiferentno, posvećeni svojim poslovima i zabavljeni društvenim mrežama.

Već živimo posljedice nove industrijske revolucije

Digitalizacija i ubrzana informatizacija svijeta mijenjaju rad, komunikaciju i međuljudske odnose. Smatrate li da se nalazimo pred „novom industrijskom revolucijom“? Kako Crkva, u svjetlu socijalnog nauka, može pridonijeti etičkom oblikovanju digitalnih tehnologija, umjetne inteligencije i ekonomije podataka?

Ne mislim da smo pred novom industrijskom revolucijom, nego već živimo njezine posljedice. Kada pogledamo "mainstream" medije, informacije koje ondje pronalazimo najčešće se odnose na pojave i teme koje su bile aktualne prije tri do pet godina. To znači da su „prosvjetitelji“ – oni koji upravljaju razvojem umjetne inteligencije i sustava potpunog nadzora – već tri do pet godina ispred nas. Dovoljno je usporediti gdje je ChatGPT bio prije pet godina, a gdje je sada.

Zbog toga sam prilično pesimističan kad je riječ o ovoj digitalnoj i AI revoluciji. Zaostajemo barem pet godina za ljudima koji raspolažu ozbiljnim resursima, a nemamo stvarni uvid u njihove laboratorije. Posljednje akademske objave već spominju uspješan „uzgoj biološkog računala“ – neurokompjuter. Nitko te procese uistinu ne kontrolira: zakonodavci, pa i tako moćni kao što je Europska unija, mogu tek „gasiti požar“, ograničavati ono što je već prodrlo u kulturu i svijest ljudi. Oni to ne mogu sustavno pratiti, a još manje proaktivno regulirati ili usmjeravati ovu – možda i posljednju – svjetsku revoluciju.

Crkva je, rekao bih, u tom smislu još tri do četiri koraka iza. Već samo formuliranje vašeg pitanja, koje naglasak stavlja na „etičko oblikovanje“, pokazuje koliko je Crkva u opasnosti da ostane ulogu tumača koji reagira post hoc, dakle tek nakon što smo već svi oblikovani tehnologijom, umjetnom inteligencijom i podacima koje smo dragovoljno prepustili u zamjenu za ugodniji i zabavniji život.

Ozbiljni mislioci i pokreti – a Crkva bi svakako trebala biti među njima – ne bi smjeli govoriti samo o etičkoj regulaciji upotrebe digitalnih tehnologija i umjetne inteligencije. Trebali bi se baviti oblikovanjem javnog diskursa, ograničavanjem struktura vlasništva nad tvrtkama i laboratorijima te postavljanjem jasnih granica koje se ne smiju prijeći. Mnogi su već sada pesimistični i upozoravaju da je granica održivosti možda već prekoračena i da je ta bitka u velikoj mjeri unaprijed izgubljena.



Papa Franjo je proročki upozorio: „Ova ekonomija ubija!“

Ako strojevi i algoritmi sve više preuzimaju ljudski rad, kako možemo očuvati dostojanstvo čovjeka i pravo na smislen rad? Na koje dokumente socijalnog nauka biste se pozvali kao orijentir u raspravi o univerzalnom temeljnome dohotku, pravednoj raspodjeli dobara i zaštiti radničkih prava u eri automatizacije? Postoji li mogućnost pojave svojevrsnog „ludističkog pokreta 2.0“ u našem modernom društvu?

Ako su ljudi – oni koji se najviše bave istraživanjem i promišljanjem o ovim temama – pesimistični i već nam govore da je bitka unaprijed izgubljena, jer čovječanstvo suludo juri prema ostvarenju umjetne superinteligencije, tada nas ništa (iako ne i Nitko) neće spasiti ako se prijeđe granica AGI-ja (artificial general intelligence). U tom, nažalost prilično izglednom scenariju, dostojanstvo čovjeka i smisleni – ljudski – rad predali bismo vlastitom stvorenju i stavili se umjetnoj inteligenciji na raspolaganje.

Nesto se slično, u određenom smislu, dogodilo i s Bogom. Nakon što je stvorio čovjeka, na neki se način izručio čovjeku (analogija, priznajem, nije savršena, jer se radi o posve drukčijem odnosu Stvoritelja i stvorenja) i predao povijest spasenja u ljudske ruke – premda Bog uvijek ima posljednju riječ. Ljudi su, međutim, mogli odbaciti njegovo vodstvo i društvo te potražiti sreću drugdje, što je glavni izvor ljudske nesreće i patnje.

Nesto slično moglo bi se dogoditi i u budućnosti, kada bi naše stvorenje – AGI – postalo posve neovisno o nama, odbacivši naše vodstvo i zajedništvo. Problem je u tome što bismo opet mi stradali, jer se izručujemo vlastitom stvorenju: prvi put smo stradali kad smo se odrekli Stvoritelja, a sada bismo mogli stradati kad nas se odrekne naše stvorenje.

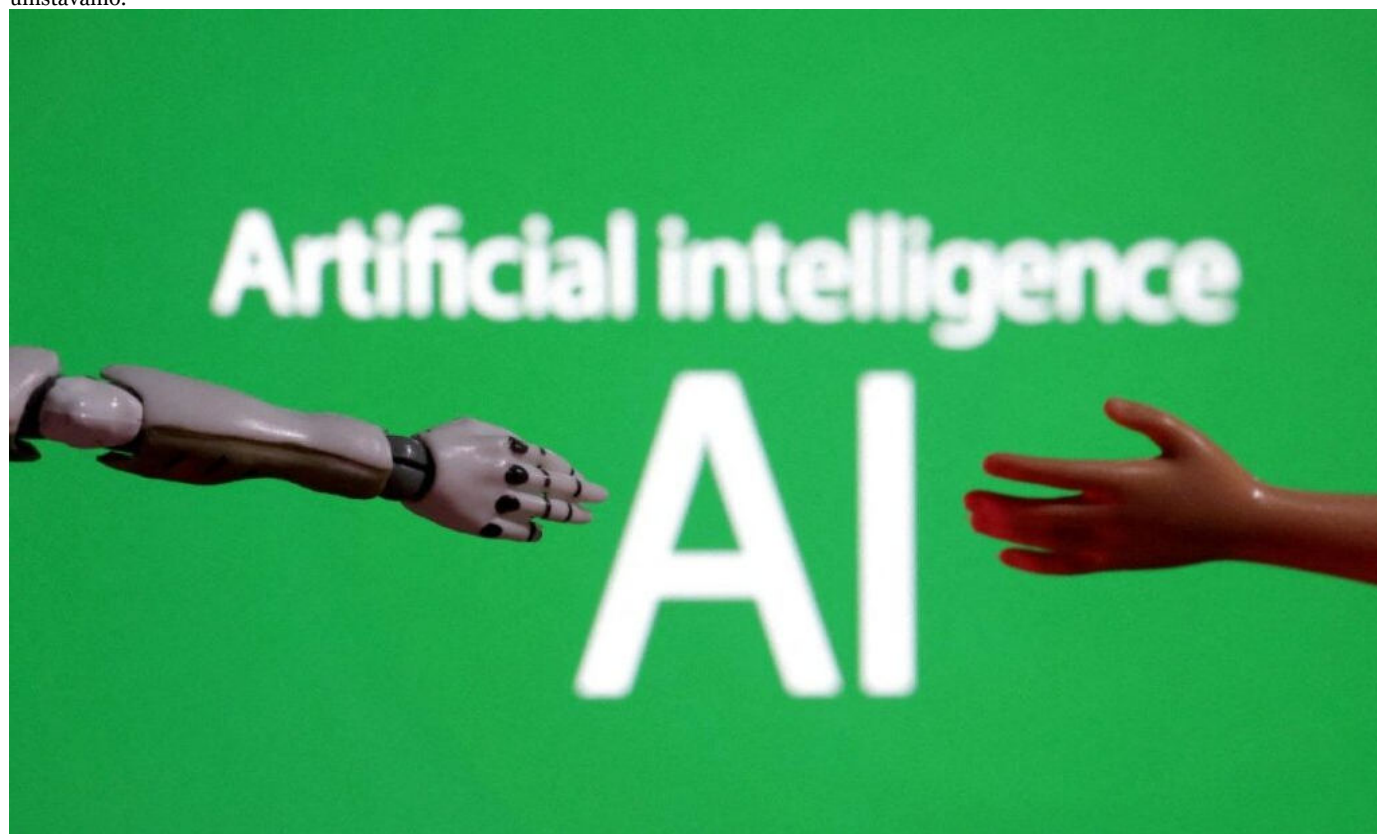
Tada čovjek više ne bi bio u središtu stvarnosti – kao početak i cilj svega što postoji, jer je samo čovjek slika Božja – nego bi u središte došla slika čovjekova, svojevrсна preslika Boga: falsifikat koji iskrivljuje original i na neki ga način negira.

Stoga, dok smo još u „zadnjoj četvrtini utakmice“, i dok nas možda može spasiti kakva čudesna trica – ili promašaj protivnika – moramo se usmjeriti ne samo na etička ograničenja i posljedice tehnologija, nego na sam uzrok: temeljnu postavku ekonomije koja u središte svojega djelovanja stavlja stjecanje profita.

Papa Franjo je proročki upozorio: „Ova ekonomija ubija!“ Zato smo i mi okupljeni u inicijativi „Franjina ekonomija“ i nastojimo stvoriti predujete za tu „čudesnu tricu“. Ali ja ne vidim tko bi je imao hrabrosti pucati. Smatram da bi to trebala učiniti Crkva i nadam se da će prvi dokument pape Lava biti upravo to – barem pokušaj „zabijanja koša s cijelog igrališta u posljednjim stotinkama utakmice“.

Ako taj šut bude promašen, čekaju nas „šume“ – doslovno ili metaforički – i od tehnologije udaljeni kutovi svijeta, gdje ćemo možda moći kupiti malo vremena poput suvremenih „luddita“, ne bismo li se pokušali oporaviti (rekli bismo u Dalmaciji: rekuperati) i nastaviti živjeti kao podanici AGI-ja, dok ga jednom Kralj konačno ne svrgne.

U takvom kontekstu razgovori o univerzalnom temeljnome dohotku bit će posve imaginarni i bespredmetni, jer ćemo se naposljetku vratiti na „tvorničke postavke“ i na harmoničan suživot s prirodom – na koji će nas, ironično, prisiliti upravo tehnologija kojom tu prirodu danas uništavamo.



Susret dvaju suprotstavljenih pristupa istoj društvenoj stvarnosti

Budući da se bavite odnosom teologije i prirodnih znanosti, kako dijalog između tih područja može obogatiti razumijevanje socijalnog nauka? Može li upravo ta suradnja ponuditi rješenja za globalne izazove poput klimatskih promjena, biotehnologije ili etike umjetne inteligencije?

Prije bih rekao da se može dogoditi obrnuto: socijalni nauk Crkve (SNC) može obogatiti razumijevanje odnosa teologije i prirodnih znanosti. Naime, kad promotrimo što je metodološki SNC, postaje jasno kako on može biti most između teologije i znanosti.

Metodološki gledano, SNC je susret dvaju različitih – moglo bi se reći i suprotstavljenih – pristupa istoj društvenoj stvarnosti. S jedne strane stoji teologija, koja polazi od Objave darovane odozgor i Tradicije koja nas obvezuje iz prošlosti. No SNC je uvijek usmjeren na ovdje i sada, pa to „ovdje i sada“ postaje druga polazišna točka. Njega istražuju i analiziraju društvene znanosti induktivnim, „odozdol“ (bottom-up) pristupom, uglavnom usmjerenim budućnosti. Tako SNC u sebi pomiruje ta dva pristupa – mogli bismo ih nazvati konzervativnim i progresivnim – i stvara sadržaj koji najprije analizira sadašnje stanje (look), potom ga vrednuje u svjetlu vjere i objavljenih istina (judge), te na kraju nudi jasne smjernice koje usmjeravaju naše odluke i djelovanje (act).

Upravo to, smatram, nedostaje području odnosa teologije i prirodnih znanosti: sveobuhvatan metodološki okvir koji može pomiriti suprotne perspektive i polazišta. Takav pristup posljednje tri–četiri godine nastojim unijeti u ovo polje – ponajprije kroz rad u Centru za proučavanje odnosa znanosti i religije (CePoZiR) na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, a zatim i kroz Europsko društvo za proučavanje odnosa znanosti i teologije, u kojem sam član upravnog vijeća.

Vjerujem da bi takav metodološki okvir mogao doprinijeti pravednijem i plodonosnijem dijalogu znanosti i teologije, ali i rezultirati emergentnim rješenjima za globalne izazove koje ste spomenuli – klimatske promjene, biotehnologiju i etiku umjetne inteligencije. Ovim putem pozivam sve koji promišljaju o tim temama da nam se pridruže u radu Centra (CePoZiR) i zajedno s nama istražuju ove uzbudljive mogućnosti.



Kultura istine u doba „fake newsa“

U vremenu masovnog širenja dezinformacija i tzv. fake newsa, što Crkva i vjernici mogu učiniti da promiču kulturu istine i razboritog prosuđivanja? Koja načela socijalnog nauka, primjerice načelo solidarnosti ili supsidijarnosti, mogu pomoći u stvaranju odgovornih medija i informirane javnosti?

Možemo svi zajedno na trenutak stati, udahnuti duboko, zadržati dah koliko god možemo i zatim polako izdahnuti. Stati. Maknuti se od ekrana, jer svi smo postali „dopaminski“ ovisnici. A ovisnici ne vide jasno ni realno svijet oko sebe.

S jedne strane imamo prosječnog čovjeka koji želi biti zabavljen i nahranjen – pa se pretvara u takvog ovisnika – a s druge strane ambiciozne ljude koji, poput dilera, žele masno zaraditi na bilo koji način. Oni kreiraju sadržaj koji će ugoditi ovisničkim ukusima i algoritamskom „feedu“. Kruha i igara danas znači: ultra-procesuirane hrane i beskrajnih ekrana. Živimo okruženi morem informacija koje su „fake“, u obilju hrane koja je „fake“ i u društvenim odnosima koji često nisu stvarni, nego su i oni „fake“.

Zato nam je potrebna ozbiljnija korizma – vrijeme odricanja. To vrijedi i na osobnoj i na društvenoj, odnosno, crkvenoj razini. Pontifikat pape Lava XIV., s obzirom na to kako je započeo, mogao bi biti prvi korak prema toj prijeko potrebnoj „pustinji“. A kad se čovjek nađe u pustinji, mora postati ozbiljan, trijezan i realan – inače neće preživjeti. Tada jasno na vidjelo izlaze istinski prioriteti i tada se može nedvosmisleno prepoznati istina.

Kad ugledamo istinu da smo svi ljudi jednaki i isti – svi krvarimo ispod kože – shvaćamo i ontološko-biološku osnovu solidarnosti: svima nam je potrebna pomoć. Ujedno, svatko od nas mora preuzeti odgovornost, što je srž načela supsidijarnosti: znati primiti pomoć, a zatim je sam davati i preuzeti brigu za sebe i druge.

Zamislite solidarnost kao horizontalnu stvarnost koja označava jednakost svih ljudi, a supsidijarnost kao vertikalu – našu ovisnost i spremnost na odgovornost. Kada tu vertikalu i horizontalu spojimo, dobivamo križ, u čijem se središtu nalazi opće dobro: osoba. Za nas vjernike to je Krist na križu, a za ljude dobre volje – čovjek kao vrhunac stvaranja.

Tek tada, u „pustinji“ s ovako jasnim pogledom, možemo pristupiti ideji oblikovanja pravednog i na istini utemeljenog društva. Tada više neće biti ovisnika i „dilera“, niti ljudi koji su „fake“, nego iskrenih, otvorenih i zahvalnih jednih za druge. Tek tada imat ćemo informiranu javnost – jer će ona biti istinski formirana.



Obitelj – temelj

društva i prva škola solidarnosti

Kako socijalni nauk Crkve vrednuje obitelj u današnjem kontekstu demografskog pada i promjene strukture obitelji? Koje biste konkretne pastoralne ili društvene inicijative istaknuli kao primjer dobre prakse za jačanje obiteljskog života i međugeneracijske solidarnosti? Vi i supruga imate petero djece – svaka čast, Bogu hvala – kako organizirate svoje živote? Vjerujem da je potrebno mnogo ljubavi, strpljenja, vremena i financijske prilagodbe...

Uvijek isto. Obitelj je temeljna stanica, ćelija, društva. S obitelji sve stoji ili pada. Kada se to ozbiljno shvati, jasno je da zapadna kultura – onako kako je danas poznajemo – polako propada, dok oni krajevi svijeta u kojima se još uvijek čuva i njeguje obiteljski život napreduju na svim razinama. Crkva to uporno naglašava u svojim dokumentima, a i sam socijalni nauk Crkve na neki je način strukturiran oko ideje obitelji kao središta društva.

Načelo supsidijarnosti upravo zato postoji: da osigura autonomiju obitelji u odnosu na represivne ili ideološke pritiske bilo kojeg svjetonazorskog sustava. To načelo treba prožimati sve društvene sfere – od odgoja i obrazovanja do medicine i kulture. Roditelji, kao prvi i glavni odgajatelji svoje djece, imaju pravo i odgovornost odlučivati o edukativnim sadržajima kojima će njihova djeca biti izložena. Ne mislim pri tome na osnovne predmete poput matematike, povijesti ili jezika, nego na one dodatne odgojne elemente oko kojih se u javnosti nerijetko podiže prašina.

Obitelj je i prva učiteljica solidarnosti – najprije među članovima obitelji, a zatim i prema ljudima izvan užeg kruga. Crkva ujedno neumorno upozorava na demografski slom Europe i šireg zapadnog svijeta, koji više nije samo prijetnja, nego već stvarnost. U tom kontekstu poziva na obraćenje – metanoju, promjenu svijesti i temeljnih vrijednosti – kako bismo se odmaknuli od individualističkog načina života koji brine

isključivo za trenutnu ugodu i materijalno blagostanje.

Na to Crkva potiče kroz mnoge društvene i pastoralne inicijative. Mi smo se kao obitelj uključili u više pastoralno-katehetskih programa; svima koji žele rasti u vjeri i obiteljskom zajedništvu rado preporučujem Kursiljo, jer pomaže obiteljima i pojedincima da steknu novi pogled na život i društvo. I mi smo tako postupili: nije uvijek lako, ali se isplati – gledati na sebe, druge i svijet očima vjere i imati povjerenja u Boga koji na različite načine daje ono što nam je doista potrebno.

Imamo milost živjeti životom naših baka i djedova – životom koji se ne svodi na „nuklearnu obitelj“ i na materijalno-financijsku sigurnost. Život je avantura, i svakoga dana učimo jedni od drugih. Novac nam ne znači mnogo, ali osmijeh bake ili djeda – kao i njihovih unuka – znači sve. Živimo u međugeneracijskom kućanstvu u kojem su prisutne tri generacije naše obitelji Petrušić. Pomažemo si i podupiremo se međusobno, nikada nam nije dosadno i, iznad svega, nastojimo radosno živjeti svoje povjerenje u Boga te ostati vjerni Katoličkoj Crkvi.

Poruka mladima: Ne izmišljajte toplu vodu

Koju biste ključnu poruku uputili mladim katolicima i općenito mladim ljudima koji traže smjer u svijetu brzih tehnoloških i društvenih promjena? Kako ih socijalni nauk Crkve može nadahnuti da budu aktivni graditelji pravednijeg društva, a ne samo pasivni promatrači?

Prestanite stalno tražiti smjer. Stanite. Udahnite i polako izdahnite. Problem je upravo u tome što neprestano mislimo da moramo iznova otkrivati put, da sami moramo pronaći način života. A nismo ljudi koji trebaju „izmišljati toplu vodu“. Ona je već izmišljena. Trebamo, umjesto toga, stati – i sebi i prijateljima skuhati čaj. Uživjeti se u trenutak čaja: gotovo budistički, ali posve katolički.

Ako tražimo smjer samo zato da bismo potvrdili vlastitu vrijednost, to znači da vjerujemo kako nam ta vrijednost nije urođena, nego da je stječemo pronalaskom toga smjera. Razmišljamo: ako sam sam pronašao svoj put, onda vrijedim; ako sam ga naslijedio ili prihvatio izvana, onda nisam svoj. To je pogrešna logika i iskrivljen pogled na svijet. Ne moram izmisliti toplu vodu da bih imao vrijednost. Vrijednost dolazi iz zajedništva: kad zajedno pijemo čaj koji sam skuham, kad svatko daje svoj doprinos i svatko je nezamjenjiv.

To je temeljna poruka socijalnog nauka Crkve: čovjek ima vrijednost po tome što jest, a zajednica mu omogućuje da je živi. Mladi tu nisu iznimka. I oni najprije trebaju stati, poslušati prije nego progovore – osobito starije. Iz slušanja dolazi vjera, pa i vjera u pravedniji svijet. To je Tradicija koja obvezuje Crkvu, a treba obvezivati i svakoga od nas.

Ako mladi žele biti graditelji pravednijeg društva, prvi je korak upravo to: naučiti slušati – roditelje, djedove i bake, susjede, pa i ljude s kojima se ne slažu – i tako u punini živjeti četvrtu Božju zapovijed: „Poštuj oca i majku da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji“. Hajdemo taj prvi korak svi zajedno učiniti.



Edukacijski

program „Fra Špiro Marasović“

Pokrenuli ste u sklopu „Docat Centra Split“ edukacijski program „Fra Špiro Marasović“, temeljen na socijalnom nauku Crkve. Kako je došlo do ideje za ovaj projekt i što je bila glavna potreba koju ste željeli adresirati u Crkvi i društvu?

Ta je ideja proizašla iz mog postdoktorskog istraživanja u sklopu CREATE programa na Angelicum. Jedan je poticaj, svakako, bio pokojni fra Špiro – želja da se njegovo ime sačuva od zaborava. U tom smislu, u suradnji s Provincijom sv. Jeronima franjevac konventualaca i Splitsko-dalmatinskom županijom, pokrenuli i godišnju Nagradu za promicanje socijalnog nauka Crkve koja nosi njegovo ime.

Drugi, jednako važan poticaj bila je spoznaja da u Crkvi u Hrvata ne postoji ništa slično. Ponosimo se katoličkom tradicijom, a mnogi vjernici ni rudimentarno ne poznaju socijalni nauk Crkve, a ondje gdje ga i poznaju, često ga ne primjenjuju u svakodnevnom životu i radu. Zato sam odlučio osmisliti strukturiran edukativno-formativni program i ponuditi ga ljudima iz različitih područja – ekonomije i gospodarstva, medija, politike, obrazovanja, kulture – kao dodatni alat za djelovanje.

U protekle tri godine kroz program je prošlo oko sedamdeset sudionika iz cijele Hrvatske, a sada radimo na tome da osposobimo nove voditelje edukacije kako bismo mogli proširiti doseg i dostupnost programa. Ako među čitateljima ima onih koji bi željeli postati edukatori, rado ih pozivam da nam se – ili meni osobno – jave.

Nаш „Špiro“ treba supsidijarnu podršku kako bi postigli samoodrživost

Istaknuli ste da program, barem u početku, provodite gotovo u potpunosti samostalno. S kakvim se praktičnim izazovima susrećete pri takvoj organizaciji i kako uspijevate motivirati sudionike i suradnike?

Izazovi su doista raznoliki. Prvi je osiguranje kvalitetnog prostora – dosad smo samo jedan ciklus održali uživo, i to u Splitu, dok su svi ostali morali biti online.

Drugi je izazov financijski. Želimo da edukacija bude dostupna svima, a ipak moramo pokriti barem osnovne troškove. Zbog toga smo se zasad više usmjerili na internetsku izvedbu programa, kako ne bismo morali putovati u različite gradove ili župe i time povećavali troškove koje bi polaznici teško mogli snositi. Bilo bi idealno kada bismo program mogli redovito provoditi uživo, pa ovim putem pozivam sve koji mogu pomoći na bilo koji način da nam se jave.

Trenutačno nam je potrebna supsidijarna podrška kako bismo stali na noge i postigli samoodrživost. Kada to ostvarimo, rado bismo pomogli i drugima koji se suočavaju sa sličnim izazovima.

Istodobno radimo na edukaciji budućih voditelja programa, pa ako među čitateljima ima onih koji bi željeli postati edukatori socijalnog nauka Crkve, srdačno ih pozivam da nam se jave.



Planiramo i

širenje izvan Hrvatske, u tijeku je prijevod radnih materijala

Koje ciljeve imate za program „Fra Špiro Marasović“ u sljedećih nekoliko godina? Vidite li već konkretne plodove ili promjene u zajednicama koje su prošle edukaciju?

Htjeli bismo u idućim godinama educirati i osposobiti edukatore, kako bismo mogli djelovati kapilarno – na razini župa. Naš je cilj obrazovati i osnažiti pojedince da u svojim župnim zajednicama mogu samostalno provoditi sadržaj socijalnog nauka Crkve kroz ovaj program.

Svatko tko prođe edukaciju dobit će dopuštenje za samostalno vođenje programa, zajedno sa svim potrebnim materijalima i metodološkim smjernicama. Još jednom pozivam sve kojima to zvuči zanimljivo: javite nam se!

Planiramo i širenje izvan Hrvatske. U tijeku je prijevod svih radnih materijala i metodoloških uputa na engleski jezik u suradnji s Angelicumom, kako bi se program mogao provoditi i u inozemstvu.

Konkretni plodovi već su vidljivi. Primjerice, u pokretu „Franjina ekonomija“, iako nije nastao iz našeg programa, mnogi članovi koji su prošli edukaciju primijenili su stečena znanja i vještine u svojim inicijativama i projektima.

Kakvu podršku ili suradnju očekujete od župa i biskupija?

Uf, to mi je bolna točka, jer dosad nismo osjetili gotovo nikakvu podršku – ni od biskupija, ni od župa, što je doista poražavajuće jer na neki način posve ignoriraju ono što radimo kao udruga laika.

Na jedan način to razumijem – ovo je naša inicijativa – ali s druge strane, takvo ignoriranje doista boli. Nadam se da će se situacija promijeniti i da će biskupi i župnici prepoznati što nudimo: potpuno besplatan alat koji može oživjeti njihove župe i biskupije. Dajemo sve – i know-how i sadržaj. Mi ćemo educirati njihove edukatore, koji zatim na razini župe ili biskupije mogu samostalno prenositi znanje i osnaživati druge.

Posebnost programa nije samo u teorijskom dijelu, nego i u praktičnom pristupu: polaznici su obvezni u djelo provesti ono što uče i čuju na edukaciji. Svatko tko ovo želi, samo neka nam se javi. Nakon prvog razgovora, učinit ćemo sve da i u njihovoj župi, biskupiji ili gradu zaživi socijalni nauk Crkve.

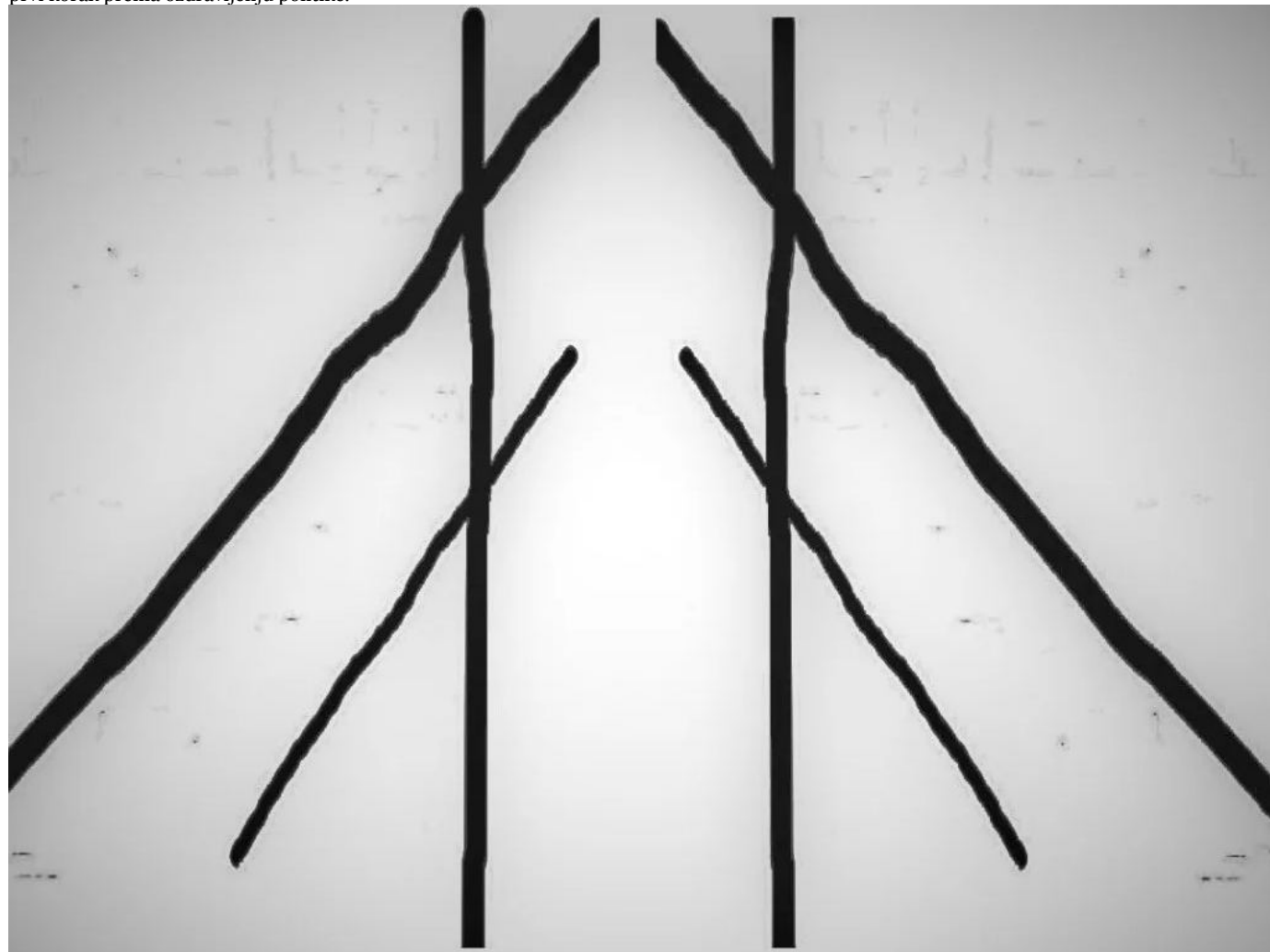
Kao teolog laik, kako motivirate druge vjernike laike da se aktivnije uključe u promicanje socijalnog nauka Crkve i da ga prenose u konkretne društvene inicijative?

Na razne načine – ponekad provokacijom, ponekad pitanjem, a ponekad molitvom. Osobno volim prvo slušati ljude, upoznati gdje se nalaze u svojim životima i koliko im socijalni nauk Crkve (SNC) može pomoći. Tek nakon toga, ako s njihove strane postoji interes, započinjem razgovor.

Najprije postavljam pitanja, a onda dajem odgovore.

U tim odgovorima nastojim posredovati vlastito iskustvo i primjer – iako ponekad imam dojam da i moj primjer može izazvati više zbunjenosti nego koristi – ali dajemo ono što imamo. Uvijek naglašavam koliko je važno poznavati SNC, jer to nije tek skup dokumenata, nego životvorni duh koji može oživjeti društveno tkivo i donijeti Božju revoluciju spasenja i otkupljenja upravo ondje gdje čovjek živi u pogibelji i zarobljenosti.

Primjerice, pogledajmo politiku: toliko je zagađena da je to gotovo nevjerojatno. SNC tu može učiniti čuda – kada bi političari imali hrabrosti dati mu priliku. I to se ne odnosi samo na „naše“ ili „njihove“ političare, nego na cijeli politički spektar. Socijalni nauk Crkve nudi najbolji okvir i sadržaj za oblikovanje javnih politika. Ako postoji hrabrih političara – iz bilo koje stranke ili ideološkog spektra – slobodno nam se javite i učinite prvi korak prema ozdravljenju politike.



„Adekvatna teologija“ – pisanje koje uči i oblikuje

Pokrenuli ste blog „Adekvatna teologija“ na kojem objavljujete tekstove o odnosu teologije, znanosti i suvremenih društvenih pitanja. Što Vas je potaknulo da započnete taj projekt i koliko dugo je blog aktivan? Planirate li ga razviti u širi portal ili zajednicu autora te kakve su dosadašnje reakcije čitatelja i stručne javnosti?

Blog „Adekvatna teologija“ pokrenuo sam 2015. godine s idejom da provjerim može li ono što učim, čitam i studiram imati širi smisao i utjecaj. Jako je lijepo studirati teologiju i filozofiju – to donosi poseban intelektualni i duhovni užitek – ali ako sve ostane samo na osobnoj razini, svijet se bitno ne mijenja. Htio sam vidjeti kako ono što mene obogaćuje može obogatiti i druge, pa sam počeo objavljevati vlastite tekstove na blogu.

Pokazalo se da takav pristup ima itekako smisla. Mnogi mi se javljaju i kažu da redovito prate objave te da im moji tekstovi pomažu razumjeti aktualna zbivanja u Crkvi i društvu. Ne postoji veća nagrada od saznanja da je nekome to doista pomoglo.

Blog me pritom i mnogočemu naučio. Primjerice, shvatio sam da ljudi radije čitaju bombastične naslove i sadržaje – osobito one koji su krajnje aktualni i zauzimaju samo jednu stranu. Takvi tekstovi privlače i one koji se slažu s iznesenim stavom, jer žele potvrdu, i one koji se ne slažu, jer traže argument za suprotno mišljenje. Nažalost, takav polarizirajući sadržaj uvijek najbolje prolazi, a znamo tko razdvaja i huška jedne protiv drugih.

Što se tiče budućnosti bloga, nemam posebne planove osim da i dalje pišem o onome što smatram bitnim za Crkvu i društvo. Otvoren sam za prijedloge – ako netko ima ideju za suradnju ili širenje projekta, rado ću je saslušati.

U obiteljskom zajedništvu najjasnije se zrcali socijalni nauk Crkve

Pitanje za kraj. Što Vas, usprkos svim društvenim izazovima i osobnim obvezama, najviše nadahnjuje da ustrajete u širenju i populariziranju socijalnog nauka Crkve?

Iskreno, ne znam točan odgovor na ovo pitanje. U meni očito postoji nešto što me potiče i gura naprijed da radim to što radim. Nadam se da je to „nešto“ dobro i da je motivirano ispravnim razlozima i smislom. No, priznajem, još uvijek ne mogu do kraja shvatiti što je to točno.

Ponekad se borim s osjećajem da sam neke stvari zanemario ili im ne dajem potrebnu pažnju. Ali nekako se uvijek dogodi da sve dobro završi: sve stignem, sve obavim. Zna mi se učiniti da ono što radim s kolegama nema dovoljno smisla, a onda se pojavi jedan student ili poznanik i kaže kako mu je nešto što smo učinili zaista pomoglo u životu. To mi bude potvrda da naš trud ima svrhu.

S druge strane, gotovo sve što radim uključuje moju obitelj. Uvijek ih nastojim maksimalno uvući u sve aktivnosti, pa sve to živimo zajedno: zajedno služimo osobama s posebnim potrebama i invaliditetom kroz udruhu "Volonteri Filipa Nerija" u Splitu; zajedno služimo obiteljima kroz Kursiljo; zajedno animiramo župnu zajednicu kroz salezijanske projekte "Evo me" i "Živa vatra"; zajedno sudjelujemo u inicijativama "Franjine ekonomije"... Živimo, dišemo i rastemo kao jedno – kao obitelj.

I upravo se u tom zajedništvu najjasnije zrcali socijalni nauk Crkve – zaključio je dr. sc. Bruno Petrušić, teolog laik.



(Kraj nastavka 6/10)

Autor:

Ivan Matić Nević (ivan.matic1976@gmail.com)

Fotografije:

Privatni fotoarhiv Brune Petrušića, Vatican media, Pinterest

Svi nastavci feljtona:

- 1/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(1/10\)](#)
- 2/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(2/10\)](#)
- 3/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(3/10\)](#)
- 4/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(4/10\)](#)
- 5/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(5/10\)](#)
- 6/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(6/10\)](#)
- 7/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(7/10\)](#)
- 8/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(8/10\)](#)
- 9/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(9/10\)](#)
- 10/10: [FELJTON Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. \(10/10\)](#)

U sljedećem nastavku (7/10):

FELJTON Papinska vizija društvene pravde: Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV. (7/10) – Intervju s katoličkim teologom i sveučilišnim profesorom Ivanom Bodrožićem o socijalnom nauku Crkve

P.S.

Tekst je dio novinarskog projekta „Papinska vizija društvene pravde: Socijalni nauk Crkve od pape Lava XIII. do pape Lava XIV.“, objavljenog u sklopu Programa poticanja novinarske izvrsnosti u 2025. godini Agencije za elektroničke medije. Dopušteno je drugim medijima prenositi ovaj sadržaj uz navođenje izvora i autora.

